

PAPER DETAILS

TITLE: Karabas Velî ve Esâsü'd-dîn Adli Eseri'nin Edisyon Kritigi

AUTHORS: Idris TÜRK

PAGES: 213-236

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3015795>

Karabaş Velî ve Esâsü'd-dîn Adlı Eseri'nin Edisyon Kitiği

Critical Edition of Karabash Walî's Risala Named
Asâs al-Dîn

Doç. Dr. İdris TÜRK¹

¹Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Denizli
· idrist@pau.edu.tr · ORCID > 0000-0002-1945-8906

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17 Mart/March 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 01 Haziran/June 2023

Yıl/Year: 2023 | **Sayı – Issue:** 54 | **Sayfa/Pages:** 213-236

Atıf/Cite as: Türk, İ. "Karabaş Velî ve Esâsü'd-dîn Adlı Eseri'nin Edisyon Kitiği" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 54, Haziran 2023: 213-236.

KARABAŞ VELÎ VE ESÂSÜ'D-DÎN ADLI ESERİ'NİN EDİSYON KRİTİĞİ

ÖZ:

Halveti-Şa'baniyye'nin Karabaşıyye kolunun kurucusu olan Karabaş Velî, 1020/1611 yılında Arapgir'de dünyaya gelmiştir. Tasavvufî faaliyetleri yanında farklı İslâmî disiplinlerde pek çok eser telif etmiştir. Bu eserlerden birisi de onun *Esâsü'd-dîn* adlı risalesidir. Tasavvuf tarihi boyunca mutasavvıfların hayatlarına yönelik eleştirilerin olduğu dikkate alındığında eser, tasavvufun diğer disiplinler arasında İslami bir ilim olarak kabul edilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu itibarla eser, özellikle tekke-medrese çatışmalarının olduğu bir vasatta, akaid konularına tasavvufî çevrenin yaklaşımının genel İslâmî ilkelere uygun olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu makalede, Karabaş Velî'nin *Esâsü'd-dîn* adlı risalesinin analizi ve tahkiki yapılmıştır. Makalede öncelikle Karabaş Velî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra onun *Esâsü'd-dîn* adlı eseri incelenmiştir. İnceleme öncesinde eserin tahkikte esas alınan el yazma nüshaları kısaca tanıtılarak tahkik yöntemi hakkında açıklama yapılmıştır. Daha sonra da içerik tahlili yapılmıştır. İçerik tahlili esnasında, konularına göre başlıklandırma yapılarak eserin muhtevası belirgin hale getirilmiştir. Son olarak eserin tahkikli metin neşri verilmiştir. Tahkikli neşirde İSAM'ın tahkik kuralları esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Karabaş Velî, Karabaşıyye, *Esâsü'd-dîn*, Akaid.

CRITICAL EDITION OF KARABASH WALI'S RISALA NAMED ASÂS AL-DÎNE

ABSTRACT:

Karabash Wali founder of the Karabashiyya Branch of Khalwati - Shabaniyya was born in Arapgir in 1020/1611. He wrote many works in various Islamic sciences. One of them is *Risala Asas al-Dîn*. Considering that there have always been criticisms about the lives of sufis throughout the history of sufism, the work makes an important contribution to accept sufism as an Islamic science among other disciplines. In this respect, we consider that the publication of the work is important as it shows the point of view of the sufis on theological issues, especially in an environment where there is a conflict between tariqats and madrasahs.

In this article, the analysis and re-evaluation of Karabash Wali's risala called *Risala Asas al-Dîn* has been made. With this work, Karabash Wali tried to reveal that the approach of the sufis about aqaid is in accordance with general Islamic principles. In the article, firstly, information about Karabash Wali's life and books

are given. After that his work called *Asas al-Dîn* was analyzed. During the examination, first of all, the manuscript copies of the risâle which were taken as a basis for the investigation were introduced and information was shared about the method. Afterwards, content analysis was carried out. While analyzing the risâle, subjects have been titled to clarify the content. Finally, the investigated text of the work is given. Investigative rules of ISAM are taken as basis in the editorial publication.

Keywords: Sufism.Karabash Walî, Karabashiyya, *Risala Asas al-Dîn*, Aqaid.

GİRİŞ

Tasavvuf tarihinin meşhur simalarından Karabaş Velî, Halvetiyye Tarikatı Şa'bânîyye şubesinin Karabaşıyye kolunun kurucusudur. Halvetiyye'nin kollarının birinin de öncüsü olmasından anlaşılacağı üzere tasavvufî derinliği ve fikirleriyle önemli bir şahsiyettir. Çocukluk yıllarının ilk dönemini Arapgir'de geçiren şeyhin hayatının bu dönemi hakkında çok fazla malumat bulunmamaktadır. Gençlik yıllarında ise iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılmaktadır. İlim arzusuyla geldiği İstanbul'da Fatih medresesinde aldığı eğitim ve diğer bazı büyük zatlarla olan temasına dair rivayetler bu görüşü desteklemektedir.

İyi bir eğitimden sonra Kastamonu'ya dönen şeyh, burada İsmail Çorumî'ye intisab etmiştir. Şeyh'ten aldığı eğitimden sonra onun halifesi olarak Çankırı'ya geçmiş ve bir süre irşat faaliyetinde bulunmuştur. Sonrasında tekrar Kastamonu'ya dönerek Mustafa Muslihüdîn Efendi'den seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Karabaş Velî'nin sonraki hayatı ise İstanbul, Limni ve tekrar İstanbul'da tasavvufî faaliyetlere devam ederek geçmiştir. Ahir ömründe Hicaz bölgesine giderek hac yapmış ve bir dönem Medîne'de kalmış, dönüş yolunda ise vefat etmiştir.

Karabaş Velî'nin çok sayıda eseri mevcuttur. Eserlerinin çeşitliliği, sayısı ve konuları ele alış biçimi de kendisinin ilmî ve manevî şahsiyetini tanımamıza yardımcı olmaktadır. Eserlerini incelediğimizde Karabaş Velî'nin, akâid, tefsir, hadis başta olmak üzere farklı İslâmî disiplinlerdeki birikimi ortaya çıkmaktadır. Devrinde halkın farklı katmanlarından Sultan IV. Mehmed'e kadar geniş bir kitleyi etkisinde bıraktığı bilinmektedir.

1. Karabaş Velî'nin Hayatı

Karabaş Velî'nin tam adı Alâaddin Ali el-Atvel Karabaş Velî'dir.^[1] 1020/1611 yılında dünyaya gelmiştir. Siyah Halveti sarık sardığı için Karabaş,^[2] boyu uzun olduğu için, Aliyyü'l-Atvel,^[3] kerametlerine inanıldığı için de Velî lakaplarıyla anılır.^[4] Bazı kaynaklarda onun Diyâr-ı Bekir ve Çankırı'da doğduğuna yönelik rivayetler bulunmaktadır. Bununla birlikte onun Arapgir'de doğduğuna yönelik rivayetler daha çok ve kuvvetlidir.^[5]

Ailesi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar, onun babası tarafından "seyyid" olduğunu ifade eder. Babası Nakşibendiyye şeyhlerinden Seyyid Mehmed Efendi el-Kastamonî el-Hüseynî'dir.^[6] Aslen Kastamonulu olan babasının ne zaman ve ne için Arapgir'e gittiği belli değildir.^[7]

Karabaş Velî'nin çocukluğu ile ilgili bilgiler de sınırlı ve farklıdır. Bir rivayete göre Karabaş Velî, çocukluğunda ailesiyle birlikte Çankırı'ya göç edip on yedi yaşına kadar orada yaşamıştır. Bir başka rivayette ise yedi yaşına kadar Çankırı'da kalmıştır.^[8] Karabaş Velî'nin çocukluk yıllarında kısa süre Çankırı'da bulunması muhtemel de olsa orada uzun süre ikamet etmesi mümkün görünmüyor. Çünkü kaynakların ittifakına göre çocukluğunun ilk yıllarını doğduğu yerde geçirdikten sonra İstanbul'a gelip bir müddet medrese tahsili yapmış, sonrasında ise Kastamonu'ya dergâha gidip tasavvuf eğitimi görmüştür. Rivayete göre yirmi yaşında da hilâfet almıştır. Arapgir'den ayrılarak İstanbul'a gittiğinde, eğitimine devam ettiği yer ise Fatih Medresesidir.^[9]

Hüseyn Vassâf, *Ceride-i Sûfiyye*'de, şeyhin İstanbul'daki tahsilinden sonra Ankara'ya giderek bir müddet Hacı Bayrâm-ı Velî Âsîtanesinde kaldığını nakled-

-
- [1] Sâdık Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri: (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye) : Melamiyye, Kadiriyye, Halvetiyye, Sofî ve Tasavvuf*, haz. İrfan Gündüz (İstanbul : Enderun Kitabevi, 1995), 212; Osmanzâde Hüseyn Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul : Seha Neşriyat, 2011), IV/26.
- [2] Hüseyn Vassaf, "Karabaş-ı Velî Hazretleri", *Ceride-i Sûfiyye* (05 Mart 1914), 397.
- [3] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul : Matbaa-i Âmire, 1333), 148; Kerim Kara, *Karabaş Velî: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 35.
- [4] Kerim Kara, "Karabaş Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/369.
- [5] Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri*, 212; Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/26; Vassaf, "Karabaş-ı Velî Hazretleri", 397; Karabaş Velî'nin doğduğu yer konusundaki değerlendirmeler için bkz. Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 37-38; Fatih Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân'ı* (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 14-15.
- [6] Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân'ı* Aynı yer.
- [7] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 38.
- [8] Senâizâde Hasan Efendi, *Menâkıb-ı Nasûhî'nin* farklı nüshalarından naklen Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 65.
- [9] Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri*, 212; Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/26; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 189.

er.^[10] Karabaş Velî'nin müderris olduktan sonra tasavvufa meylettğine dair rivayetler^[11] bulunmakla birlikte bu da gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü –aşağıda da ele alınacağı üzere- Karabaş Velî'nin; 1040/1630 yılında, Halvetiyye'nin dört ana kolundan birisi olan Cemâliyye şubesi şeyhlerinden, İsmâil Çorumî'den hilafet aldığı bilinmektedir.^[12] Kendisinin müderris oluncaya kadar medrese tahsili yapması ve akabinde bir dergâhta tasavvuf eğitimi alarak yirmi yaşında hilafete nâil olması mümkün görünmemektedir. Çünkü her iki meslek de uzun eğitimlerden geçmeyi gerektirmektedir. Kaldı ki yirmi yaşında şeyh olduğu yönündeki rivayet tarihen de sıhhatli değildir.^[13]

Hüseyin Vassâf, onun çocukluk yılları ve eğitimi ile ilgili olarak şöyle nakleder: “Tahsil-i ibtidâiyi Arapkir'de görüp, badehu Dersaadet'e gelerek Fatih medreselerinin birinde ikametle makâsıd-ı ulûmu tahsile başlamıştır... Karabaş-ı Velî, Ankara'da bulunduğu müddetçe Hacı Bayram-ı Velî türbesine gider, burada derse bakarmış. Bir gün nasılsa uyuyakalmış. Âlem-i menâmda Cenâb-ı Risâlet-penâh (s.a.v.) Efendimiz'i görür. Taraf-ı Celîl-i Nebvî'den Bayram-ı Velî'ye şeref-vakî' olan emr-ü işaret üzerine Bayram-ı Velî, buna iki satır kitap okutmuş. Bundan sonra hakâyık ve dekâyık kendilerinde yüz göstermeye başlamıştır. Ahmed-i Buhârî Dergâhı Şeyhi Ali Fakrî Efendi Hazretleri, Ömerü'l-Fuadî Hazretleri'nin bir eserinden naklen beyan buyurdıklarına göre Karabaş-ı Velî'nin Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî çilehânesinde halvet-güzîn olduğu ve hatta galebe-i hâl ile kafasını duvarlara vurarak akan kanların duvarlarda izleri kaldığı mervîdir...”^[14]

Nakledilen rivâyetlerin özünden, Karabaş Velî'nin -tamamına erdirmese de- iyi bir medrese tahsili yaptığı ve istidâdı sayesinde hem ilimde hem tasavvufta büyük mesafeler aldığı görülmektedir.^[15]

Kısa sürede şeyhinin güvenini kazanan Karabaş Velî, bir kısım kaynaklara göre daha seyr u sülûkunu tamamlamadan dervişler arasında çıkan bazı anlaşmazlıkları halletmek üzere Çankırı'ya gönderilir.^[16] Bazı kaynaklarda ise onun Çankırı'ya halife olarak gittiği kaydedilir.^[17] Çankırı'da ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Ancak Kastamonu'ya döndüğünde şeyhi vefat etmiştir. Bu nedenle seyr u sülûkunu,

[10] Hüseyin Vassâf, “Karabaş-ı Velî Hazretleri”, s. 397.

[11] Hasan Efendi Senâizâde, *Menâkıb-ı Nasûhî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 4573/1), 11b.

[12] Hakkı Duran, “Çankırı'da Halvetîlik ve Karabaş Velî'nin Çankırı Rivayeti”, *Çankırı'nın Manevî Mimarları Sempozyum Bildirileri Kitabı* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yeniğün Basın Yayın Matbaacılık, 2017), 121.

[13] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 67-68.

[14] Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/26.

[15] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 67-68.

[16] Senâizâde, *Menâkıb-ı Nasûhî* (Hacı Mahmut Efendi, 4573/1), 11a; Vassaf, “Karabaş-ı Velî Hazretleri”, 397.

[17] Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri*, 212-213; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 189.

İsmâil Efendi'den sonra postnişin olan oğlu Mustafa Muslihuddin Efendi'nin yanında tamamlamıştır.^[18]

Karabaş Velî, şeyhi Mustafa Muslihuddin'in vefatından bir süre sonra 1080/1091 yılında Üsküdar'a gelmiş^[19] ve burada Rum Mehmed Paşa Camii'nde inziva hayatı yaşamaya başlamıştır.^[20] Birkaç yıl Rum Mehmed Paşa Camii'nde kalan Şeyh bu süreyi sırf ibadet, halvet ve riyazetle geçirmiş hatta art arda kırk erbain çıkarmıştır. Karabaş Velî'nin halvet ve riyazetle geçirdiği günler onun kısa zamanda tasavvuftaki yüksek mertebelere ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Mehmed Paşa Camii'nde geçirdiği beş yıllık münzevî hayatın^[21] akabinde, 1085/1674 yılında Valide Atik Zaviyesi'nde şeyh olarak göreve başlamıştır. Burada, halkı irşat etmek üzere vaazlara başlayan şeyh, etkili hitabeti ile insanların gönlünde taht kurmuş, şöhreti kısa zamanda yayılmış ve pek çok insan onun sohbetlerine koşarak katılmıştır. Öyle ki, cuma günü halk kuşluk vaktinden önce camiye doldurmaya başlar, namaza bir saat kala camide yer bulmak imkânsız hale gelirdi.^[22] Vaaz dinlemeye gelenler arasında bulunan Padişah IV. Mehmed şeyhin vaazlarıyla ilgili olarak, "Bu şeyh Efendi'nin vaazı bana o kadar tesir ediyor ki İbrâhim Edhem gibi taht ve tacı bırakıp dağlara düşeceğim geliyor" der.^[23]

Karabaş Velî'nin buradaki görevi beş yıl devam etmiştir. Bu süre zarfında çok sayıda talebe yetiştirmiş, pek çok kişiye de hilafet vermiştir.^[24] Bu kadar şöhret ve saygınlığa kısa sürede ulaşan şeyh, bir süre sonra -Niyâzi-i Mısırî'nin de ikamet ettiği- Limni Adası'na sürgün olarak gönderilmiştir.^[25] Limni'de dört yıl kaldıktan sonra 1094/1683 yılında tekrar Üsküdar'da ikamet etmesine devletçe müsaade edilmiştir.^[26]

[18] Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/26; Mustafa Tatcı, "Şâbânîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/212.

[19] Mustafa Muslihuddin'in vefatı üzerine Karabaş Velî'nin Anadolu ve Arap diyarlarında gezdiği nakilleri bulunmakla birlikte bu konuda kesin delillere ulaşmak zordur. Ancak Şeyhinin vefatı hicrî 1073 yılı iken -kendi beyanına göre- 1080 yılında İstanbul'a ulaştığı göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık sekiz yıl seyahat yapmış olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 73-75.

[20] Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri*, 213; Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/26; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 189.

[21] Harîrîzâde *Tibyânü'l-Vesâilî'l-hakâik*'den naklen Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân*'ı, 19.

[22] Vassaf, "Karabaş-ı Veli Hazretleri", 397; Mehmet Emin Şahin - Zekeriyya Doğrusözlü, "Arapgirli Karabaş-ı Veli'nin Kelam Görüşleri ve Taha Suresi'nin İlk Sekiz Ayetinin Tefsiri", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu II* (2017), 261.

[23] Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/29-30.

[24] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 79-80; Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân*'ı, 19.

[25] Vîcdânî, *Tarikatler ve Silsileleri*, 213; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 189; Lütfiye Tezer, *Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Kaynaklık Açısından Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 130.

[26] Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV/27; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 189; Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, "Karabaş-ı Velî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* II/6 (2001), 41-42.

Karabaş Velî, Üsküdar'a döndükten sonra yine önceki ikamet ettiği zaviyede irşat ve tebliğ faaliyetlerine devam etmiştir.^[27] Her cuma, Valide-i Atik Camii'nde yaptığı vaazlara, padişah dahil, pek çok kişinin yoğun bir teveccühü olmuştur. Kaynaklarda, padişahın kendisine yakınlık göstermesi üzerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın onu İstanbul'dan uzaklaştırmak maksadıyla harekete geçtiğinden bahseden rivayetler mevcuttur. Mustafa Paşa, padişahın kendisini hacca göndermek istediğini, bunun için gereken parayı da gönderdiğini bildirir. Paşanın gerçek niyetini anlayan Karabaş Velî, bunu görmezden gelerek hacca gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Hac dönüşü bir müddet Medîne'de ikamet eder. Bu sırada yerine, halifelerinden sonuncusu olan Bolulu Mustafa Efendi'yi tayin eder.^[28]

Hüseyn Vassâf şu ifadeleriyle, onun bu gidişinde, ona gösterilen yoğun ilgiden rahatsız olanların etkisi olduğunu ima eder: "Hazreti Şeyh'in mesleğini hakikati itibarıyla idrak edemeyen ukûl-ü kâsıra, ashabının delaletiyle tekrar İstanbul'dan müfârakatı lâzım geldiğinden, cânib-i Hicaz'a azimet ve Medîne-i Münevver'e avdet.... etmişlerdir."^[29]

Mısır'a gitmek üzere Medîne'den ayrılan Karabaş Velî, Mısır'a üç konak mesafede Nahl Kalesi yakınında Geylan Karyesi'nde, 1097/1686 yılında vefat etmiştir. Türbesi, Geylan Karyesi'nde, Şeyh Muhammed Gazzâlî adlı bir zatın yanındadır.^[30]

2. Eserleri

Karabaş Velî, irşat faaliyetleri yanında pek çok eser de telif etmiştir. Eserlerinin çoğunu Arapça kaleme almıştır. Üstelik eserlerine bakıldığında, sadece tasavvuf değil; tefsir, kelam ve hadis gibi diğer İslâmî ilimlerde de önemli bir birikimi olduğu görülmektedir. Öte yandan eserlerinin farklı yerlerdeki kütüphanelerde çok sayıda nüshalarının olması, bu eserlerin önemli ölçüde kabul gördüğünü göstermektedir.

Onun belli başlı eserleri şunlardır:

1) *Kitâb-ı Şerh-i Fusûsu'l-hikem*. Tam adı *Kitâb-ı Şerh-i Fusûsu'l-hikem müsem-mâ bi Kâşifi'l-esrâr*'dır. Karabaş Velî'nin en hacimli ve en önemli eseridir. İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ine Arapça yapılmış bir şerhtir.^[31]

[27] Vassaf, "Karabaş-ı Veli Hazretleri", 397.

[28] Kara, "Karabaş Velî", 2001, 24/370.

[29] Vassaf, "Karabaş-ı Veli Hazretleri", 397.

[30] Vassaf, *Sefîne-i Evliya*., IV/30; Kurnaz - Tatçı, "Karabaş-ı Veli", 42; Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân*', 21-22.

[31] Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü 2225 ve Reşit Efendi Bölümü 409 numaralarda nüshaları vardır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi, Yazma Eserler Bölümü 104 E. H. 1248'de de bir nüshası vardır. Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 125-127; Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân*',

2) *Câmi'ü Esrâri'l-fusûs*: Karabâş-ı Velî yapmış olduğu *Fusûs* şerhini, bu eserinde özetlemiştir. Arapça kaleme alınan eserin baş tarafında geniş bir şekilde ilimler tasnifi yapılmıştır. Eserde *Füsûs*'ta olduğu gibi fasslar halinde peygamberlere ayrılan bölümlerde konular şerh edilmiştir.^[32]

3) *Devrân-ı Sûfiyye*: Karabâş-ı Velî, Arapça telif ettiği bu eserinde; döneminin çokça tartışılan konularından olan devran ve zikrin, dine aykırı olmadığı görüşünü savunmuştur. Eserinden daha çok kişinin faydalanması için halîfelerinden Bolulu Mustafa Efendi'den, eseri şerh ederek Türkçeye tercüme etmesini istemiştir. Bunun üzerine Mustafa Efendi eseri, *Âdâbu't-turuk* adıyla Türkçeye çevirmiştir.^[33]

4) *Mi'yâru't-tarîka*: Tarikat âdâbına dâir yazılan eserin dili Arapçadır. Eserin çok sayıda Türkçe tercüme nüshası bulunmaktadır.^[34]

5) *Tarîkatnâme*: Karabaş Velî, Türkçe kaleme aldığı bu eserinde İslâm'ın beş şartını, avam, havas ve ehass olmak üzere üçe ayırdığı Müslümanların her grubu için, ayrı ayrı ve detaylı olarak izah eder.^[35]

6) Şerh-i Akâidi'n-Nesefiye: Tekkeli-medreseli çatışmalarının yoğun olarak sürdüğü bu dönemde, bir kısım medreseliler kendilerinin Ehl-i sünnet itikadı üzerine gittiklerini ve inançlarının sahih olduğunu; sûfilerin ise bidat ve hurafelerle hareket ettiğini iddia ediyordu. Karabâş-ı Velî, böyle bir ortamda Ömer Nesefî'nin *Akâid*'ini şerh ederek, medreselerde okutulan bu eserin kendileri için de önemli bir kaynak olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu suretle, sûfilerin de sahih iman üzere ve ilmî olarak donanımlı olduklarını göstermeyi hedeflemiştir.^[36]

24-25.

[32] Eserin nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü 2393 ve 2528; Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 134; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Bölümü, nr. 16 Or 613/1; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0397 ve OE_Yz_0795-07; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Bölümü, nr. 16 Or 613/1.

[33] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 90. Eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0707 numarada, *Terceme-i Devrân-ı Sufiyye* adıyla kayıtlı nüshası, Bolulu Mustafa Efendi'nin tercüme ve şerhidir. Eserin bir başka nüshası, *Risâle fi'z-zikr* adıyla Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Bölümü, 16 Or 613/3 numarada kayıtlıdır. Eserin diğer nüshaları hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-f%C3%AE-cevazi-deverani-s%C3%BBfiyye/185266>; Keskin, *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân*, 23-24.

[34] Eserin bazı nüshaları için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-19 ve OE_Yz_0032. Diğer nüshalar hakkında bilgi almak için bkz. Kurnaz - Tatçı, "Karabaş-ı Velî", 43-44.

[35] Eserin bazı nüshaları için bkz. Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 06 Hk 4933/2; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0382, 0443, 614-9; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%AEkatname/189695>.

[36] Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 140. Eserin nüshalarından bazıları için bkz. Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 06 Hk 3693; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Bölümü, nr. 16 Or 613/2; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0476.

7) *Ta'bîr-nâme*: Rûya tâbiri konusunda yazdığı Türkçe bir eseridir.^[37]

8) *Risâle fî Beyân-ı Usûl-i Erbaa*: Âlemin asıllarını izah eden eserde bazı hurûfî mânâlara da yer verilmiştir. Eser, Arapça kaleme alınmıştır.^[38]

9) *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*: Karabaş Velî, bu eserinde Eserde Tâhâ Sûresi'nin ilk sekiz ayetini tasavvufî bakış açısıyla tefsir etmiştir.^[39]

10) Şerh-i Kasîde-i Aşkiyye: İbn Arabî'nin Kasîde-i Aşkiyye'sinin Arapça bir şerhidir.^[40]

3. *Risâle-i Esâsü'd-dîn*

Karabaş Velî, *Risâle-i Esâsü'd-dîn* adlı bu eserinde başta tevhîd olmak üzere, akaid konularını ele almıştır. Esasında çok hacimli olmayan bu eser, tekke-medrese çatışmasının yaşandığı bir vasatta, sûfilerin itikadî konulara bakış açısını göstermesi itibarıyla önemli bir örnek niteliğindedir. Eser bu yönüyle –Karabaş Velî özelinde de olsa- hem sûfilerin sahih iman üzere olduklarını hem de onların bu konularda, eser telif edecek derecede ilmî birikime sahip olduklarını göstermektedir.

3.1. Eserin Nüshaları

Eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Bölümü'nde iki farklı nüshası bulunmaktadır. Öte yandan eserin bir de Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü'nde bir nüshasını bulunmaktadır. Çalışmamızda ulaşabildiğimiz üç nüshayı kullandık. Zikredilen nüshalar hakkında kısa bilgi vermek gerekirse:

1) *Esâsü'd-dîn*'in bu nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0614-13 numarada 80b-82a varakları arasında

[37] Eserin bazı nüshaları için bkz. Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, 06 Mil Yz A 2368/1; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-08; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tabirname/186888>.

[38] Bazı nüshaları için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0291-7, OE_Yz_614_20.

[39] Eserin nüshası için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_1780-3; Diğer nüshalar hakkında bilgi almak için bkz. Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 151.

[40] Eserin bir nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0917-02 numarada, bir başka nüshası da Şerh Kasîde Muhyî'd-dîn İbn Arabî adıyla aynı kütüphanenin OE_Yz_0614-12 demirbaş numaralı kaydında bulunmaktadır. Karabaş Velî'nin tüm eserleri bunlardan ibaret değildir. Çalışmamızın maksadının dışına çıkmama adına, eserlerinin belli başlılarını kısaca tanıtmakla yetinerek asıl konumuz olan Karabaş Velî'nin *Esâsü'd-dîn* adlı eserine geçiyoruz. Eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kara, *Karabaş Velî*, 2002, 125-156; Kurnaz - Tatcı, "Karabaş-ı Velî", 43-44.

kayıtlıdır. 210x160, 160x100 mm ebadında olan 1191/1777 yılında İbrahim At-pazarî tarafından istinsah edilmiştir. Risâlenin baş kısmında *Risâletü Esâsü'd-dîn* liş-Şeyh Ali el-Atvel el-Kastamonî şeklinde atılan başlıkta, müellifin adı geçmektedir. Bununla birlikte müstensih, risâlenin sonunda hem kendi adını hem de müellifin adını zikrettiği için eserin Karabaş Velî tarafından telif edildiği netlik kazanmaktadır. Ulaştığımız nüshalar arasında en eski tarihlisi olduğu için, çalışmamızda bu nüshayı esas nüsha olarak tercih ettik.

2) *Risâle-i Esâsü'd-dîn*'in, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda bulduğumuz bir diğer nüshası, 4327/5 numara, 114b-119a varakları arasında kayıtlıdır. Nüshanın müstensih Mehmed Kâmil b. Mustafa, risâlenin sonunda ismini ve risaleyi 1293'te istinsah ettiğini zikretmiştir. Tahkik çalışmasında bu nüsha (a) rumuzu ile belirtilmiştir.

3) Eserin ulaştığımız üçüncü nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, numarada OE_Yz_0917_01 numarada 1b-12a varaklar arasındadır. 195x135, 110x60 mm. ebadında olan eser, nesih yazıyla ve 15 satır olarak yazılmıştır. Bu nüshanın başında da *Risâle-i Esâsü'd-dîn* liş-Şeyh Ali el-Atvel el-Kastamonî el-Mulakkab bi Karabaş Velî ifadesi ile hem risâlenin hem de müellifin ismi açıkça zikredilmiştir. Nüshanın sonunda müstensih Mehmed Kadri b. İbrâhim Üsküdarî, ismini ve risâlenin istinsahının Hicrî 1302 yılında tamamlandığını belirtir. Tahkik çalışmasında bu nüsha (b) rumuzu ile belirtilmiştir.

3.2. Tahkikte Kullanılan Yöntem

Karabaş Velî'nin, üzerinde çalıştığımız *Esâsü'd-dîn* adlı risalesinin üç adet nüshasını tespit ettiğimiz için tahkikte üç nüshayı da karşılaştırdık. Yukarıda zikredildiği üzere bunlardan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0614-13 numarada 80b-82a varakları arasındaki nüshayı esas nüsha olarak kullandık.

Çalışmada, İSAM Tahkikli Neşir Esasları benimsenmiştir. Metin içinde zikredilen âyetlerin bulunduğu sûre adları ve âyet numaraları dipnotta belirtilmiş; hadislerin tahririnde ise Concordance sistemi kullanılmıştır. Risâlede tasavvufî meselelere dair atıflar, tespit edilebildiği ölçüde belirtilmiştir. İlmî çalışmanın gerektirdiği ihtiyaç sebebiyle metne tarafımızdan eklenen ilaveler köşeli parantez içinde verilmiştir. Metinde varakların ön yüzü, varak sayısından sonra [a] harfi ile arka yüzü ise [b] harfi ile belirtilmiştir. Makalenin Türkçe kısmında Risâleye yapılan atıflarda varakların ön yüzü için "a", arka yüzü için "b" harfleri kullanılmıştır.

3.3. Eserin Muhtevası ve Tahlili

Eserde öncelikle Allah Teâlâ'ya hamd-ü sena ve Hz. Peygamber'e ve âl ve ashâbına salât-ü selâm ifadelerine yer verilir. Eserde konular başlıklarla ayrılmasa da belirli bir sistem dahilinde ele alınmaktadır. Dinin temel itikadî ilkeleri ele alan eser, bu özelliği ile tasavvufî açıdan akâid konularının nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Eserin ele aldığı ilkeler; tevhîd, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman ve kadere iman konularıdır.

3.3.1. Tevhit

Risâletü Esâsi'd-dîn'de ele alınan ilk konu tevhitir. Bu itibarla bu kısımda öncelikle ilm-i tevhidin farziyeti üzerinde durulur. “Ben cinleri ve insanları yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım”^[41] ayet-i kerimesinde de belirtildiği üzere Allah, kendini tanımları için insan ve cinlerden kulluk istemektedir. Kulluğun temeli ise tevhitir.

Eserde tevhidin; İslâm'dan önce iki, İslâm'dan sonra ise üç derecede değerlendirildiği aktarılır. Buna göre İslâm'dan önce tevhidin aslı, dil ile ikrar ve kalp ile tasdik idi. İslâm'dan sonra ise tevhidin birincisi ilmî, ikincisi aynî, üçüncüsü de hakikî olmak üzere üç derecesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi avâmın, ikincisi havâssın, üçüncüsü de ahassın tevhididir. Tevhidin ikinci ve üçüncü derecesi, ancak hâl ehline hizmet etmek suretiyle bilinebilir. Birinci tevhid ise kalemle yazılıp açıklanmıştır. Ancak zayıftır ve bu tevhitte karar yoktur.^[42] Görüldüğü üzere müellif klasik İslâm literatüründe yerleşmiş bulunan tevhidin tanımını İslâm öncesi; kendi tasavvufî bakış açısıyla ortaya koyduğu tevhit tanımını da İslâm sonrası şeklinde ifade ederek buna daha üst bir konum atfetmiştir.

Karabaş Velî, eserde, tevhitte ilgili olarak öncelikle; tevhidin aslının “Amentü billah” demek olduğunu vurgular. Sahih olan itikat, bu tevhitte çıkmıştır. Bu durumda, bâtıl dinler, bu sünnetten uzaklaşarak farklı istikamete yönelmişlerdir. Bir kişi “Âmentü billah” dediğinde, Allah'ın bütün sıfat, ef'âl ve esmâsının hakk, ezeli ve ebedî olduğunu kabul eder. Allah'ın sıfatları ile ilgili bilinmesi gereken bir diğer husus da sıfatların zâil olmadığıdır. Bu durum zâtî, fiilî, celâlî, cemâlî, selbî ve subutî bütün sıfatlar için geçerlidir.^[43]

Bu ilkeye bağlı olarak, kabul edilmesi gereken başka bazı mühim hususlar da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kur'ân-ı Kerîm, ma'rûfu emreden ve kötülüklerden alıkoyan nitelikleri ile Allah'ın sıfatlarının hakikatidir. Buna bağlı olarak da -aksi

[41] ez-Zâriyât, 51/56.

[42] Ali Alaeddin Atvel b. Mehmed Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 80b.

[43] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 80b.

bir itikatla- Kur'an'ın emir ve yasakları ile amel etmeyen kişi, Allah'ın sıfatlarını kabul etmemiş olur. "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar Kâfirlerin ta kendileridir"^[44] mealindeki âyet-i kerîme, bu hususu desteklemektedir. Zira Allah Teâlâ, tahlîki (yaratması) ile hâlık, terzîki (rızık vermesi) ile de rezzâktır.^[45]

Öte yandan eserde, Allah Teâlâ'nın Hayy, Âlim, Mütakellim, Semî, Basîr ve Mürîd sıfatları ile muttasıf olduğu vurgulanır. Bunlar esmânın önde gelenleridir. Müellif, Allah'ın bu sıfatlarını bu şekilde bilen kişinin Allah'a nasıl isyan edebildiğini sorar. Çünkü isyan, nisyandan sonradır ve Rabb'ini unutup isyan edenler, fâsıklar zümresine dahil olur. Müellif, bu hususta "Allah'ı unutup da Allah'ın kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın; onlar yoldan çıkmış kimselerdir"^[46] mealindeki âyeti delil olarak gösterir.

Karabaş Velî, bu hususu şerh sadedinde, unutmanın bir haddinin ve nihayetinin olmadığını vurgular. Zikir ve nisyân (unutma) birbirine zıt şeylerdir. Zikir -vücûdî de olsa, ademî de olsa- kulun Allah'ın emrine muvafık hareket etmesidir. Bu yaklaşıma göre iman tasdiksiz, tasdik de amelsiz olamaz. Aksi takdirde ehl-i kitap mü'min olurdu. Şu halde mü'min ikrar eden ve azimetle amel eden kimsedir.^[47]

3.3.2. Meleklerle İman

Esâsü'd-dîn'de "Âmentü billah"tan sonra, genel tasnife uygun olarak meleklerle iman konusu incelenmiştir. Meleklerle inanmak, meleklerin mutlak olarak Hakk'ın esmâsının mezâhiri olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Meleklerin bir kısmı Allah'ın zatının nurunun denizinde müstağrak iken bazıları arşın etrafını tavaf eder. Yine bazı melekler Allah'ın kullarına hizmet ederler. Örneğin Allah Teâlâ kulun yaptıklarını bilir. Bununla birlikte bazı melekler kulun amellerini yazar ve arasat günü için muhafaza eder. Bu durumda buna inanan kişinin amel defterini günahla doldurması kabul edilemez.^[48] Yani bir kimse yaptığı her şey kayıt altına alındığına ve her birinin hesabını vereceğine inandığı halde günahı ısrar ediyorsa büyük bir gaflet içerisinde. Müellifin meleklerle iman konusundaki yaklaşımı, klasik akâid kitaplarında da özetlenen genel yaklaşımla örtüşmektedir.

3.3.3. Kitaplara İman

Karabaş Velî, iman esaslarının üçüncüsü olan kitaplara iman bahsinde Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber'e, ilk olarak âlem-i ervahta gönderdiğini belirtir. Bu yaklaşıma göre Hz. Muhammed (s.a.v.), bütün mahlûkatın nebîsi idi

[44] el-Mâide, 5/44.

[45] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 80b.

[46] el-Haşr, 59/19.

[47] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 80b-81a.

[48] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81a.

ve hepsi ona tâbi idi. Müellif, bu hususta şu ayeti referans olarak gösterir: “Hani, Allah peygamberlerden, ‘And olsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman ve yardım edeceksiniz’ diye söz almış ve ‘Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?’ diye sormuştu. Onlar, ‘Kabul ettik’ demişlerdi. Allah da ‘Öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım’” demişti.^[49] Karabaş Velî, Hz. Peygamber’in, “Ben peygamberdim Hz. Âdem su ile toprak arasında idi”^[50] sözünü de bu hususa delil olarak sunar.^[51]

Risâlede kitaplara iman kısmında daha sonra, tüm kitapların hak ve tek olduğu belirtilir. Öte yandan kitaplar, Allah’ın sıfatı ve tek bir hikmetidir. Kitaplar arasında bir çelişki düşünülemez. Farklılık, insanların zahirdeki ihtilaflarındandır. Çünkü zaten bütün kitapların anası Kur’ân’dır. Diğer kitaplar ise ondan alınmıştır. Eğer böyle olmasa, Allah, hükmü zâil olan bir sıfatın sahibi olurdu. Oysa Allah’ın sıfatı ne zâil olur ne de olunur. Hz. Âişe’ye Peygamberimiz’in (s.a.v.) ahlâkı sorulduğunda, “O’nun ahlâkı Kur’ân idi”^[52] şeklinde cevap vermişti. Bu sözde, ehline gizli olmayan derin bir sır vardır.

Eserde daha sonra Allah Teâlâ’nın, mahlukâtı davet ve diğer peygamber ve milletlere Kur’ân’ın hakikatiyle feyzini ulaştırmak maksadıyla Kur’ân’ı, âlem-i ahadiyyette Hz. Muhammed’e (s.a.v.) öğrettiği zikredilir. Karabaş Velî’ye göre Hz. Peygamber’in, “Ben ruhların babası ve eşyanın anasıyım” hadisi de bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Buna göre Kur’ân, diğer kitaplara taksim edilmiştir. Cibrâil vasıtasıyla da Hz. Peygamber’e emaneten ve niyâbeten, ümmetlerini Hz. Muhammed’in (s.a.v.) nuru ile davet ve hükmetmek için diğer peygamberlere gönderilmiştir. Diğer peygamberler bir taraftan Kur’ân ile hükmederken diğer yandan Sultânul-enbiyâ’nın zuhuru zemin hazırlamışlardır.^[53]

Tüm peygamberler, âlem-i şehâdetde Hz. Peygamber’in nûru ile tasarruf ederler. Böyle olmasaydı, mutlak kurtuluş parça parça olurdu. Gerçekte ise ayrılık, yalnızca zamandadır. Bizler, “Allah birdir, şerîki, nazîri ve misâli yoktur. Ben ehl-i tevhiddenim” diyenlerdeniz. Peygamberimizin, Mescid-i Aksâda diğer peygamberlerin ruhlarına imam olması, buna delalet eder. Yine Allah Teâlâ’nın “Allah yer-in ve göklerin nurudur”^[54] sözünde derin bir sır vardır. Bu konu hakkındaki geniş bilgi için ehline başvurulabileceği de eserde belirtilmiştir.^[55]

[49] Âl-i İmrân, 3/81.

[50] Tirmizî, *Menâkıb*, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, 176/27.

[51] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81a.

[52] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/148; Müslim, *Müsfîrîn*, 39; Ebû Davud, *Tatavvü’* 26.

[53] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81a.

[54] en-Nûr, 24/35.

[55] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81a.

Aynı yaklaşımın bir uzantısı olarak risâlede, dinlerin de gerçekte tek olduğu belirtilir. O da Hz. Muhammed'in dinidir. Daha sonra peygamberlerin kavimlerinin çeşitliliğine paralel olarak dinler de çeşitlilik arz etmiştir. Asıl din, emâneten Hz. İbrahim'e verildi. Daha sonra Hz. Peygamber'e, Muhammediyet'te kendisiyle hükmetmek üzere, Ahmediyyet'te kendisinin olan dini alması emredildi. Burada, Ahmediyyet ile taayyün-i sâni; Muhammediyet ile de âlem-i şهادet kastedilmiştir. Böylece aslın zuhuruyla fer' mensûh olmuştur.

Karabaş Velî, "...İbrahim'in dinine uyunuz..."^[56] ayetinde, dinlerin aslının emâneten onda olduğuna işaret bulunduğunu belirtir. Ancak, konunun hakikatini idrak edememiş birisinin "Ben İbrahim'in dinindenim" demesi uygun değildir. Böyle bir kimse "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) dinindenim" demelidir. Çünkü o, "İbrahim'in dini" deyince İbrahim'in asıl olduğunu anlar. Oysa o, fâni cisimde asıldır; Hz. Muhammed, hakikatte eşyanın aslıdır. Hüküm ise hakikattedir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Hâtemü'l-enbiyâdır. Bu hususla alakalı olarak Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Ben evvelim, ben âhirim, ben zâhirim, ben bâtınım." Bu, ehlinin bildiği bir sırdır.^[57]

3.3.4. Peygamberlere İman

Esâsü'd-dîn'de peygamberlere iman bahsinde öncelikle, tüm peygamberlerin mucizelerinin ve evliyanın kerametlerinin hak olduğu vurgulanır. Zira onlar Hz. Peygamber'in nuruyla Allah'tan aldıklarını halka bildirirler. Nitekim diğer kitapların ahkâmı, kendi dilleri üzerine Kur'an-ı Kerîm'den çıkartılmıştır. Çünkü Allah, onların sözlerini ve hallerini bilir ve onlarla kendi lisanları üzere konuşur. Allah Teâlâ, herhangi bir tağyir olmadan, onların hallerini değiştirmeye de kâdirdir. Sıfatları bir halden başka bir hale dahi geçer. O'nun ilmine, tekellümüne, kudretine ve bütün isim ve fiillerine engel olacak herhangi bir etken yoktur.

Risâlenin bu bahsinde geçen bir husus da evliyâya iman ve ikrarın gerekliliği vurgusudur. Hz. Peygamber, şu hadisine bu konuya işaret etmiştir: "Kim zamanının imâmını bilmezse cahiliyye ölümü üzere ölü." ^[58] Karabaş Velî, bu konuda ittifak olduğunu söyler. Şu var ki ona göre bizim imâmımız evliyamızdır. Öte yandan evliyanın ilhâmâtı da hakktır. Allah'ın kudretiyle bazen gâipten, bazen kalbinden, bazen nefsinden, bazen de şeytandan olabilir. Evliyâ, kendi arasında tefrik olunur. Ancak başkası tefrik edemez.^[59]

[56] Âl-i İmrân, 3/95.

[57] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81a-81b.

[58] Müslim, *İmâre*, 58.

[59] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b.

Allah Rasûlü'nün hadislerinin de tamamı haktır. Bu konuda Allah Teâlâ, “O, hevâsından konuşmaz”^[60] buyurmuştur. Evliyânın, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) niyâbeten kıyamet gününe kadar daveti de haktır. Bu yaklaşımı destekleyen bir hadis-i şerifinde Peygamber Efendimiz, “Âlimler, enbiyanın varisleridir”^[61] buyurmaktadır. Bir başka hadiste ise şöyle buyrulmuştur: “Muhammed'in canı kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederek söylüyorum ki; Siz isteseydiniz Allah'ı kullarına, kullarını da Allah'a sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat için dolaşan insanların Allah'ın en sevgili kulu olduğuna yemin ederdim.” Müellif, bu konuda nihâî değerlendirmenin *Avârifü'l-maârif*'in 10. Bâb'ında yer aldığını belirtir.^[62]

3.3.5. Ahirete İman

İman esasları arasında “Ve'l-ba'sü ba'del-mevt” olarak zikredilen ahirete iman, bir bozulma ve değişme olmaksızın süreten, hâlen ve ahlâken öldüğü hey'et üzere dirilmeye inanmayı kapsar. Hz. Peygamber (s.a.v.), öldükten sonraki dirilişle alakalı olarak, “Yaşadığınız gibi ölür; öldüğünüz gibi de diriltilirsiniz” buyurmuştur.^[63] Ba's adalet üzere ve insanların ahlâklarına göredir. İnsanlar, öldükten sonra dirildiklerinde, ahlâkları hasebince değiştirileceklerdir.

Eserde, bu bahiste vurgulanan diğer hususlar şunlardır: Allah'ın dilediği kims-eye yönelik kabir azabı ve iki meleşin suali haktır. Tekrar dirildikten sonra haşir ve neşir, hesap, mizan, sırat ve cennet haktır. Cennettekiler, vildân, gilmân, huriler ve cemâllullahı görmek haktır.^[64] Müellifin bu kısımda da, tasnifsel bir yaklaşımla konuyu ele alarak ahiret ahvâli hakkında detaylı bir izaha girmedeği görülmektedir.

3.3.6. Kadere ve Hayır ve Şerrin Allah'tan Olduğuna İman

Karabaş Velî bu bölümde, kader konusunda ayakların kaydığını ve pek çok fırkanın bu hususta hakikatten ayrıldığını belirten bir girişle söze başlar. Burada –eh-line gizli olmayan- tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfâta işaret vardır.

Kader, yani kitabet, Allah'ın sıfatlarından biridir. Bu itibarla kader, ezeli ve ebedidir. El'ân, fiillerimiz, istidâdımız hasebince, hayır veya şerr olmak üzere takdir edilmektedir. Bir başka ifadeyle, yazılmaktadır.

Eserde daha sonra, insanların İslâm fitratı üzere dünyaya geldikleri vurgulanarak şu hadis-i şerîf hatırlatılır: “Her doğan İslâm fitratı üzere doğar. Sonra

[60] en-Necm, 53/3.

[61] Ebû Davûd, *İlm*, 1; Tirmizi, *İlm*, 19.

[62] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b.

[63] Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târî*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabî, 1997), I/659.

[64] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b.

ana-babası onu yahûdî yapar...”^[65] Buna göre Hz. Peygamber’in şu hadisinden murat da kaderdir: “Şâkî, anasının karnında şakîdir. Saîd de anasının karnında saîddir.”^[66] Zira Allah cesetlerimizi onda yaratmış ve bizi ondan rızıklandırmıştır. “Yaşadığınız gibi ölürsünüz. Öldüğünüz gibi de dirilirsiniz.” hadisi de bu yaklaşımı teyit etmektedir.^[67]

Bundan murat “ilimdir” diyenlere cevaben müellif, Allah’ın yarattıklarının hepsinin hayır ve şerr neler yaptıklarını bilici olduğunu belirtir. Bundan maksadın Levh-i Mahfûza yazılmak olduğunu söyleyenlere de Allah’ın, bizim için kitabeti hükmen değil vasfen takdir ettiğini söyler. Onlar, Cenâb-ı Hakk’ın celâlinde ve cemâlinden sudûr etmektedir. Allah Teâlâ, onları temyiz etmek ve kuluna aralarında ki farkı haber vermek üzere peygamber göndermiştir. Zira ayet-i kerimede de belirtildiği üzere; “Allah, kullara zulmedici değildir”^[68]

Eserin son kısmında, cennet ve cehennem, Yüce Allah’ın cemâl ve celâlinin iki mazharı olarak yaratıldığı vurgusu yapılır. Hakk Teâlâ, cehennem yolu zevk-ü sefa, cennetin etrafı da bela ve cefa ile süslemiştir. Sonra da esmâsına mahlûkâtın etrafında dönmesini emretmiştir. Halkın böylece esmâ-i ilâhiyyeye mülâki olmalarını ve onların mezâhirinin hükmünü almalarını sağlamıştır. Sonra da onlara -bir burçtan diğer burca devreden yıldızlar misali- celâlinde cemâline kaçmalarını emretmiştir. Bu esnada mizaçlarda bozulma ve değişme cinsinden eserleri zâhir olur. Böyle bir durumda insanlar soğuk yahut sıcak ilaç almak zorundadır. Aksi takdirde hastalanabilir veya ölebilirler.^[69] Bu yüzden zâhiren ve bâtinen maharetli bir tabip aramak gereklidir.^[70]

Müellif bu kısımda, ayların gelip geçmesi, yıldız kümeleri, gece-gündüz ve yaş-kuru misali insanın, bu dünyada geçici olduğunu, amelleri sebebiyle Allah’ın esmâsının hükmü altında olduğunu hatırlatır. Peygamberlerin ümmetlerini çıkarttıkları gibi bizi de -celâlin hükmünden cemâline çıkaracak- mâhir tabip aramaya davet eder.^[71]

[65] Buhârî, *Cenâiz* 92; Tirmizî, *Kader* 22.

[66] Buhârî, *Bed’u’l-halk*, 6.

[67] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b-82a.

[68] el-Enfâl, 8/51.

[69] Geleneksel tıp anlayışında pek çok teori, sağlıklı mizaç arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Buna göre sağlıklı olmanın şartı, vücuttaki dört unsurun (ahlât-ı erbaa) dengede bulunmasıdır. Bu dört unsur, sevdâ, safra, kan ve balgamdır. Bunlardan herhangi birinin artması hastalığa sebep olacağından bu dengenin tekrar sağlanması tedavi ile mümkündür. Detaylı bilgi için bkz. İdris Türk, *Tekke Eksenli Sağlık Hizmetleri* (Ankara, 2019), 113-114.

[70] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 82a.

[71] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b-82a.

Bu kısımda ayrıca; Allah'ın bazılarına saadet yazmadığını zannederek, “Ezelî şekâvet zâhir oldu” diyenler tenkit edilir. Oysa -yukarıda belirtildiği üzere- Allah, kullarına zulmetmez. İşin aslı şudur: Amel hayır ve şerr olmak üzere iki kısımdır. Amellerin kimisi kimisini silip götürür. Amellerin bazıları şekâvettir, yani isyandır. Örneğin şekâvet üzere bulunup da onu silip süpürecek bir iyiliği olmayan kimse, bu hal üzere ölürse -Allah korusun- imansız gittiğine hükmedilir. Şekâvetten kastedilen durum budur. Yoksa karşılığı belirlenmiş olan geçmiş kötülüklerin bir anlamı olmaz. Zira Allah Teâlâ, azızdır ve intikam sahibidir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de de “İnsan için kendi çalıştığından başka bir şey yoktur”^[72] ve “.....iyilikler kötülükleri giderir”^[73] buyrulmuştur.^[74]

Karabaş Velî eserinin de son söz olarak; Allah'ın mağfiret etmeye kâdir olduğu hususuna izah getirir. Buna göre, Allah elbette mağfiret etmeye kâdirdir. Ancak bu, Allah'a vacip değildir. Bilakis Allah kişiye ameline göre muamele eder. Bu konuda yanlış düşünerek helak olan çok kişi vardır. Bununla birlikte bir mürşid-i kâmilin terbiyesine girenler şaşmazlar.

Esâsü'd-dîn'in Hatime kısmında ise müstensih İbrahim Atpazarînin, Karabaş Velî'ye ve kendisine yönelik duası bulunmaktadır.^[75]

[72] en-Necm, 53/39.

[73] el-Hûd, 11/114.

[74] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b-82a.

[75] Karabaş Velî, *Risâle Esâs ed-dîn* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13), 81b-82a.

رسالة أساس الدين

للشيخ على الأطول القسطنطيني قدس الله سره [76]

[٨٠ و] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [77]

الحمد لله الذي خلقنا من نور حبيبه الذي جعله لاهوتيا وجبروتيا وملكوتيا وناسوتيا لمرآة ذاته وإرشاد خلقه في الأزل والأبد إلى أصله كما قال الله تعالى:

(وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) [78]

والصلاة والسلام على نبيه الذي قال أنا من الله والمؤمنون مني وقال عز وجل في حقه:

«لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْفَلَاحُ» [79]

صدق رسول الله وعلى آله وأصحابه الذين يهتدون الخلق إلى طريقه نيابة [80] عنه وهو في عالم الحقيقة كما يهتدون الرسل قبله نيابة [81] عنه وهو في [82] قصر جبروته.

أما بعد: فيقول الشيخ الحاج علي الخلوتي القسطنطيني إن علم التوحيد فرض لنا جميعا لأن الله تعالى ما خلق الخلق إلا لتوحيده خاصة كما قال الله تعالى:

(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) [83]

أي: ليعرفون.

واعلموا أن أصل التوحيد قبل الإسلام إقرار باللسان وتصديق بالجنان وبعد الإسلام علمي وهو للعوام وعيني وهو للخواص وحقيقي وهو للأخص، وهذين الأخيرين لا يعلمان بالتحريير بل بالخدمة إلى أهل الحال، أما الأول: فمبين بالقلم ولكن ضعيف ولا تقرر فيه.

واعلم أن أصل التوحيد أن تقول: آمنت بالله بالتصديق إجمالا وما يصح الاعتقاد عليه مخرج منه ومثل باطل كله معتزل من هذه السنة وهو ضد ما ذكر فيجب أن تقول: آمنت بالله يعني جميع صفاته وأفعاله وأسمائه كلها حق أزلي وأبدي لم يزل ولا يزال صفاته ذاتية كانت أو فعلية جلالية كانت أو جمالية سلبية

[76] أوم: الملقب بـ«قره باش ولي» قدس سره الجلي.

[77] أوم: + وبه نستعين.

[78] سورة البقرة ٢/٥٤٢، سورة يونس ١٠/٦٥، سورة هود ١١/٤٣، سورة القصص ٨٢/٥٧، سورة يس ٦٣/٢٢، سورة فصلت ١٤/١٢، سورة الزخرف ٣٤/٥٨.

[79] حديث موضوع، انظر: الموضوعات للصاغاني، رقم الحديث، ٨٧.

[80] أ: نيابته.

[81] أ: نيابته.

[82] أ: - في.

[83] سورة الذاريات ١٥/٦٥.

كانت أو ثبوتية.

فالقرآن حقيقة صفاته تعالى هو الأمر بالمعروف والنهي^[84] عن المنكر، فعلم منه كله صفاته تعالى، ومن لم يعمل بالقرآن وهو مأمور ومنهي فقد كفر بصفات الله تعالى كما قال الله تعالى:

(وَمَنْ لَمْ يُخِمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)^[85]

لأن الله تعالى خالق بتخليقه ورازق بترزيقه وفاعل بفعله، العبد عبد بامتثال أمره أمرا ونهيا، لو كان العبد عبدا بالتصديق بلا فعل فقط كان الله تعالى خالفا بلا تخليق ورازقا بلا ترزيق حاشا وكلا والله تعالى حي عالم قادر متكلم سميع بصير مريد، وهي أئمة الأسماء كلها ذاتية، من يعرف هذا كيف يعصي الله تعالى والعصيان بعد نسيان ربه فقد دخل زمرة الفاسقين، قال الله تعالى:

(وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)^[86]

لأنه لا حدَّ لِأَقْلِيَّةٍ^[87] نسيان، الذكر واللسان متضادان، الذكر عمل بما أمر الله تعالى عدما ووجودا، لو كان الايمان [١٨و] إيمانا بلا تصديق والتصديق تصديقا بلا عمل، وكان أهل الكتاب مؤمنا ومن أقر وصدقه بعزيمة العمل فهو مؤمن وإلا فهو كافر.

وملائكته: يعني بمظاهر أسمائه مطلقا، بعضهم مستغرقون في بحر نور ذات الله، وبعضهم حاقون حول العرش، وبعضهم يخدمون عباد الله ويكتبون ويحفظون أعمالهم إلى العرصات، من اعتقد هذا كيف يملأ كتابه بالقبائح، وهو معروض إلى الله تعالى وهو مطلع إليه.

وكتبه: يعني القرآن الذي علم حبيبه في عالم الأرواح وكان نبيا بجميع المخلوقات وهم تابعونه كما قال الله تعالى:

(وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ)^[88]
الآية.

وقال النبي صلى الله عليه وسلم:^[89]

«كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ»^[90] صدق رسول الله.

والكتاب كلها حق واحد، والله تعالى صفات وحكمة واحدة لا يختل إلا باختلالها العباد في المظاهر،

[84] أ: نهى.

[85] سورة المائدة ٤٤/٥.

[86] سورة الحشر ٩١/٩٥.

[87] أوم: وَلَا قَلِيلٌ.

[88] سورة آل عمران ٨١/٣.

[89] أ: عليه السلام.

[90] مسند أحمد بن حنبل، ٦٧١/٧٢؛ الترمذي، المناقب ١.

لأن أصل الكتب القرآن، وغيره أخذ من القرآن لو لم يكن كذا لكان الله [91] تعالى صفاتا زال حكمها كلا صفاته لم يزل ولا يزال. [92]

«سُئِلَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ قَالَتْ: خُلُقُهُ الْقُرْآنُ» [93]

وفي هذا سر غميض لا يخفى لأهله، والحاصل أن الكتب كلها حق وأصله القرآن علمه نبيا في عالم الأحدثية لدعوة خلقه وإضافة فيضه بحقيقة القرآن على سائر الرسل [94] والأمم وسائر المخلوقات، لأنه قال عليه السلام:

«أنا أب الأرواح وأم الأشياء» [95]

ثم شعب القرآن سائر الكتب أرسل على سائر الرسول بواسطة جبرائيل عليه السلام أمانة ونيابة من رسولنا عليه السلام ليحكموا أو يدعوا أمهم بنوره. وأسهل [96] الطريق لظهور سلطان الأنبياء كلهم يتصرفون في عالم الشهادة بنوره عليه السلام لا ريب فيه، لو لم يكن كذلك لكان الفوز المطلق منقسما بل في الأجل منفصلا ونحن ممن يقول: الله تعالى واحد لا شريك له ولا نظير له ولا مثال له، وكنت من أهل التوحيد دل عليه أن نبينا أم لأرواح الأنبياء في المسجد الأقصى شرفه الله تعالى سوريا لا ريب فيها، وقوله تعالى:

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [97] الآية.

وفيه سر غميض فاطلب من أهله أن الأديان واحد وهي ملة رسول الله ثم تشعب في اختلاف أقوام الأنبياء عليهم السلام أعطى بالأصل إلى إبراهيم عليه السلام أمانة ثم أمر رسولنا بأن يأخذ ملته [98] التي كانت له عليه الصلاة والسلام أصلا في أحمديته فيحكم بها في المحمدية يعني تعيين الثاني في عالم الشهادة فكان الأصل ظهر وكان الفرع منسوخا بالأصل وفي قوله تعالى:

﴿فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا﴾ [99]

إشارة أن أصل الأديان أمانة فيه عليه السلام من قال: «أنا من ملة إبراهيم [٢٨] ظ» بلا عرفان حقيقة» لا يجوز وليقل: «أنا من ملة رسول الله». لأن يفهم أن إبراهيم أصلا كلا بل هو أصل في أجسام الفانية فهو عليه السلام أصل الأشياء حقيقة، فالحكم للحقيقة، لأن رسولنا [100] خاتم الأنبياء كما قال نبينا:

[91] أوم: الله.

[92] أ: ولا يزل.

[93] مسند أحمد بن حنبل، ٨٤١/١٤.

[94] أ: الرسول.

[95] البدء والتاريخ للمقدسي، ٢٩/١.

[96] أوم: أسهلوا.

[97] سورة النور ٥٣/٤٢.

[98] أ: ملة.

[99] سورة آل عمران ٥٩/٣.

[100] م: رسول.

«أَنَا أَوَّلُ أُنَا آخِرُ أُنَا ظَاهِرُ أُنَا بَاطِنُ»^[101]

وهذا رمز عميق، فاطلب من أهله حالا ورسله يعني جميع الأنبياء والأولياء ومعجزاتهم وكراماتهم حق لا ريب فيهم لأن كلهم مخبر عن الله تعالى إلى خلقه بنور نبينا عليه السلام كما أن أحكام الكتب مخرج من القرآن على لسانهم، لأن الله تعالى عالم بأحوالهم وأقوالهم وتكلم على لسانهم وقادر أن يحولهم من حال إلى حال بلا تغيير^[102] ولا تبديل^[103] صفاته من حال إلى حال ولا مانع ولا حائل زاجر يعلمه وتكلمه وقدرته وجميع أسمائه وأفعاله، الأولياء أخذ من قول رسوله،^[104] لأن الإيمان والإقرار بهم واجب علينا كما أشار حبيبنا عليه السلام:

«مَنْ لَمْ يَغْرِثْ إِمَامَ زَمَانِهِ فَمَاتَ^[105] مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً»^[106] صدق رسول الله.

والأئمة عليه متفق إلا أن إمامنا أوليائنا فإقرارنا معرفتنا، إلهامات الأولياء حق تارة من الغائب بقدره الله تعالى وتارة من الملك وتارة من قلبه وتارة من نفسه وتارة من الشيطان كلهم حق يفرق الأولياء بينهم ولا يفرق غيرهم، وحديث رسول الله^[107] كله حق لا ريب فيه كما قال الله تعالى في حقه:

﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ﴾^[108]

ودعوتهم ظاهرا وباطنا إلى يوم القيام حق نيابة منه كما قال عليه السلام:

«الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»^[109]

وفي الخبر قال عليه السلام:

«وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ وَإِنْ شِئْتُمْ لَأُقْسِمَنَّ لَكُمْ إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَيَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ وَيُحِبُّونَ الْعِبَادَ وَإِلَى اللَّهِ وَيَمْسُونَ فِي الْأَرْضِ بِاللَّصِيخَةِ»^[110] صدق رسول الله.

فنتيجة هذا في باب العاشر من العوارف.

والبعث بعد الموت يعني على هيئة موته أخلاقا وحالا وصورة بلا تغيير ولا تبدل كما قال عليه السلام:

[101] معرفة الرجال للكشي، ٤٨١.

[102] أ: تغيير.

[103] أ: + بل.

[104] أ: رسله.

[105] م: فقد مات.

[106] صحيح مسلم، الإمارة، ٨٥ بلفظ: «مَنْ خَلَعَ بَدَا مِنْ طَاعَةٍ، لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا حُجَّةَ لَهُ، وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُلُقِهِ بَيِّعَةٌ، مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً»

[107] م: - الله.

[108] سورة النجم ٣/٣٥.

[109] سنن أبي داود، العلم ٤١ سنن الترمذي، العلم ٩١.

[110] التوبيخ والتنبيه للأصبهاني، ٢٢.

«تَمُوتُونَ كَمَا تَعِيشُونَ وَتَحْسُرُونَ كَمَا تَمُوتُونَ وَتَسْتَبْدِلُونَ بَعْدَ الْبَعْثِ بِحَسَبِ أَخْلَاقِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِالْعَدْلِ وَإِلَّا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ لَمُنْ شَاءَ»^[111]

عذاب القبر حق، والسؤال وملكين^[112] الكرامين وبعد البعث حشر ونشر وحساب وميزان وصراط وجنة وما فيها من الولدان والغلمان والحوراء ورؤية الجمال من الجنة ثابت.

والقدر خيره وشره من الله تعالى، بهذا نزول الأقدام اعتزلوا أكثر الأقوام منه، وفيه إشارة إلى توحيد الأفعال وتوحيد الصفات ولا يخفى لأهله القدر يعني الكتابة صفة من صفات الله تعالى وهو أزلي أبدي الآن بقدر لنا الأفعال خيرا وشرًا باستعدادنا ويكتبنا، لأن الإنسان كله يتولد في فطرة الاسلام كما أشار حبيبنا عليه السلام:

«كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ أَبَوَاهُ [٢٨و] يَهُودَانِيهِ»^[113] إلى آخره

والمراد من قوله عليه السلام:

«الْشَّقِيُّ شَقِيٌّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ سَعِيدٌ فِي بَطْنِ أُمِّهِ»^[114]

القدر لما خلق الله أجسادنا وأرزاقنا منه ويؤيده قوله عليه السلام:

«تَمُوتُونَ كَمَا تَعِيشُونَ وَتَحْسُرُونَ كَمَا تَمُوتُونَ»

ولو قلت المراد علم الله تعالى ولكن عالم على كل مخلوق بما يفعلون خيرا وشرًا وإن قلت والمراد الكتابة في لوح المحفوظ ولكن قدرنا بالكتابة وصفا لا حكما يعني أن الله تعالى يكتب كل خيره وشره هما يصدر من جلاله وجماله ويخير عبده بينهما وأرسل رسوله المميز بينهما لأن الله تعالى ليس بظلام للعبيد وحكمه جاز عند الرجوع إليه بحال في حاله، أستعبد بالله من غضبه وخلق مظاهرها لهما الجنة والنار وزين طرقها بالذوق والصفاء بالبلاء^[115] والجفاء^[116] ثم أمر أسمائه أن يدور من خلقه ليليق ويحكم مظاهرها فأمر خلقه بأن يفر عن^[117] جلاله إلى جماله كالكوكب الذي يدور من برج إلى برج لما دار ظهر آثارها في الطبائع تغيرا أو تبديلا فيلزم علينا أن يعالج حريا أو برديا وإلا مرض أو مات وعلينا أن يطلب طبيبا حاذقا ظاهرًا وباطنًا.

والحاصل أن الإنسان بالدنيا كما كان الدنيا مختلا بمرور الشهور والكواكب والنجوم ليلا ونهارا رطبا ويابسا وعلى حال الشيء كذلك الإنسان محكوم في تحت أسماء الله تعالى بسبب عمله فعلينا أن يطلب

[111] أبو الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني الجزري عز الدين ابن الأثير، الكامل لابن الأثير، (X-I) تحقيق: عمر عبد السلام تدمري، دار الكتاب العربي، بيروت ١٩٩١، ٧٩٦/١.

[112] أوم: الملكين.

[113] صحيح البخاري، الجنائز، ٩٢؛ صحيح مسلم، القدر، ٢٢.

[114] صحيح البخاري، بدع الخلق، ٦.

[115] أ: وبالبلاء.

[116] أ: وجفاء.

[117] م: من.

طبيبا حاذقا الذي يخرج عن تحت جلاله إلى جماله كما كان أخرجوا أمتهم يقول بعض في بعض ظهرت شقاوة الأزلي ولا يفهم ما قال بظن أن الله تعالى قدر له بشقاوة ولا قدر له سعادة وظهرت هذه الشقاوة له وخروج من الدنيا بلا إيمان حاشا وكلا قال الله تعالى:

﴿لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ﴾^[118]

أصله كل عمل يجري خيرا وشرا ويمحو بعض ببعض وبعض الشقاوة يعني العصيان فعلها شخص ولم توجد حسنة يمحىها إذ مات ولزم أن يجزيها وكان جزاؤها^[119] أن يخرجها بلا إيمان، نعوذ بالله هذا شقاوة وإلا فلا بمعنى سيئة سابقة ظهرت بجزائها، لأن الله عادل عزيز ذو انتقام كما قال الله تعالى:^[120]

﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾^[121]

وقال الله تعالى:

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾^[122]

فإن قيل إن الله تعالى قادر أن يغفر، نعم قادر لكن^[123] ليس بشيء على الله واجبا بل يعمل بعمله والحاصل في هذه المسئلة كثيرا هلكوا بالظاهر فقط. وأما من يرى بمرشد كامل وهي ظاهر وعيان كالشمس ولا يختال فيها.

تمت الرسالة الشريفة للشيخ علي الخلوتي القسطنطيني قدس سره القدسية وروح الله روحه العزيز على يد إبراهيم أت بازاراي سلمه الباري في الطريق العالي في سنة ١٩١١^[124]

SONUÇ

Halvetî-Şa'baniyye'nin Karabaşıyye kolunun kurucusu olan Karabaş Velî, 1020/1611 yılında Arapgir'de dünyaya gelmiştir. İstanbul'da aldığı medrese eğitiminden sonra Kastamonu'ya giderek tasavvufî eğitimini tamamlamış ve hilafet almıştır. Şeyhi Mustafa Muslihuddin Efendi'nin vefatından bir süre sonra tekrar İstanbul'a gitmiş ve tasavvufî faaliyetler yürütmüştür. İlerleyen yaşlarında hacca git-

[118] سورة آل عمران ٣/٢٨١؛ سورة الأنفال ٨/١٥؛ سورة الحج ٢٢/١٠.

[119] أ: جزاؤها.

[120] أ وم: - الله تعالى.

[121] سورة النجم ٣٥/٩٣.

[122] سورة هود ١١/٤١.

[123] أ وم: - لكن.

[124] م: تمت الرسالة العلية المرغوبة من يد الفقير الحقير الحاج محمد كامل بن مصطفى غفر الله ذنوبهما وستر عيوبهما سنة في ١٣٩٢، شهر جمادي الأولى يوم الأربعاء التاسع والعشرون.

أ: تمت الرسالة العلية المرغوبة من يد الفقير الحقير محمد قدري بن إبراهيم الأسكداري غفر الله ذنوبهم وستر عيوبهم ولجميع المؤمنين سنة ٢٠٢١، من شعبان المعظم في يوم السادس.

mek üzere İstanbul'dan ayrılmış; hac dönüşü bir müddet Medîne'de ikamet etmiş; Medîne'den ayrıldıktan sonra da Mısır yakınında Geylan Karyesi'nde, 1097/1686 yılında vefat etmiştir. Türbesi de Geylan Karyesi'nde bulunmaktadır.

Karabaş Velî, irşat faaliyetleri yanında muhtelif İslâmî ilimlerde birçok eser telif etmiştir. İbn Arabî'nin *Fusûsu'l Hikem*'ini şerh ettiği *Kitâb-ı Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*, devran ve zikre dair kaleme aldığı *Devrân-ı Sûfiyye*, tarikat âdâbını ele aldığı *Mi'yâr-ru't-tarîka*, kelâmî meseleleri tartıştığı *Şerh-i Akâidi'n-Nesefiye*, rüya tabiri konusunda kaleme aldığı *Ta'bîr-nâme* ve Tâhâ Sûresi'nin ilk sekiz âyetini tasavvufî bakış açısıyla tefsir ettiği *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ* adlı eserleri onun öne çıkan çalışmalarındandır.

Karabaş Velî'nin, tahkîkini ve analizini yaptığımız *Risâle-i Esâsü'd-dîn* adlı eserinde ise başta tevhîd olmak üzere, iman esasları üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Tasavvuf tarihi boyunca sûfilerin yaşantılarına yönelik tenkitlerin hep var olduğu düşünüldüğünde eser, tasavvufun İslâmî bir ilim olarak diğer disiplinler arasında kabul edilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu itibarla eserin neşrinin, özellikle tekke-medrese çatışmasının yaşandığı bir ortamda, sûfilerin itikadî konulara bakış açısını göstermesi itibarıyla önem arz ettiği tarafımızca değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut- Adil Murşid, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, Kahire: 1378/1958.
- Cezerî, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabî, 1997.
- Duran, Hakkı. "Çankırı'da Halvetîlik ve Karabaş Velî'nin Çankırı Rivayeti". *Çankırı'nın Manevî Mimarları Sempozyum Bildirileri Kitabı*. 117-138. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yenigün Basın Yayın Matbaacılık, 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Ta'lik: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (I-IV), el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut: ts.
- Kara, Kerim. "Karabaş Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/369-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hâkim, Ebû Abdullah Abdillâh en-Nisâbü'rî, *el- Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Muhammed b. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1990.
- Kara, Kerim. *Karabaş Velî: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- _____, *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan Yayınları, İstanbul: 2003.
- Karabaş Velî, Ali Alaeddin Atvel b. Mehmed. *Câmi'u Esrârî'l-fusûs*. Bursa: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, nr. 16 Or 613/2.
- _____, *Câmi el-Esrâr el-Fusûs*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0397 ve OE_Yz_0712.
- _____, *Câmi el-Esrâr el-Fusûs*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0795-07.
- _____, *Devrân-ı Sûfiyye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0707.
- _____, *Mi'yâr-ru't-tarîka*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-19.
- _____, *Risâle Esâs ed-dîn*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-13.

- _____, *Risâle Esâs ed-dîn*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_917-01.
- _____, *Risâle fi'z-zikir*, Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, nr. 16 Or 613/3.
- _____, *Risale-i Usul-i Erbaa*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-20 ve OE_Yz_0291-7.
- _____, *Şerh-i Akâidî'n-Nesefiye*, Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 06 Hk 3693.
- _____, *Şerh-i Akâidî'n-Nesefiye*, Bursa: İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Bölümü, nr. 16 Or 613/2.
- _____, *Şerh-i Akâidî'n-Nesefiye bi Lisan et-Tahkik*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0476.
- _____, *Şerh-i Kaside-i Aşkiyye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0917-02.
- _____, *Şerh Kaside Muhîyîd-din İbn Arabî*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0614-12.
- _____, *Ta'birnâme*, Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, 06 Mil Yz A 2368/1.
- _____, *Ta'birnâme*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-08.
- _____, *Tarikatnâme*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_614-09.
- _____, *Tarikatnâme*, Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 06 Hk 4933/2.
- Keskin, Fatih. *Ali el-Atvel Karabaş Velî ve Risâletü'd-deverân'ı*. Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Kurnaz, Cemal - Tatcı, Mustafa. "Karabaş-ı Velî". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* II/6 (2001), 35-60.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, Mısır: 1374-1375/1955-1956.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Sâgânî, Ebü'l-Fezâil Râdiyyüddîn Hasen b. Muhammed, *el-Mevzû'ât*, nşr. Necmu Abdîrrahman Halef, Dimeşk: Dâru'l-me'mûn, 1405.
- Senâizâde, Hasan Efendi. *Menâkıb-ı Nasûhî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 4573/1.
- Şahin, Mehmet Emin - Doğrusözlü, Zekeriyya. "Arapgirli Karabaş-ı Velî'nin Kalam Görüşleri ve Taha Suresi'nin İlk Sekiz Ayetinin Tefsiri". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu II* (2017), 259-272.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Tatcı, Mustafa. "Şâbâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/211-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tezer, Lütfiye. *Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Kaynaklık Açısından Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, tahk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Beyrût: Dâru İhyâit-türâsi'l-Arabî, 1975.
- Türk, İdris. *Tekke Eksenli Sağlık Hizmetleri*. Ankara, Fecr Yayınları., 2019.
- Vassaf, Hüseyin. "Karabaş-ı Velî Hazretleri". *Cerîde-i Sûfiyye* (05 Mart 1914), 397-398.
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*. haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Seha Neşriyat, 2011.
- Vicdânî, Sâdık. *Tarikatler ve Sîlsileleri: (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye): Melamiyye, Kadiriyye, Halvetiyye, Sofî ve Tasavvuf*. haz. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/yazmalar/OE_Yz_0383.pdf
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-f%C3%AE-cevazi-deverani-s%C3%BBfiyye/185266>.
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tabirname/186888>.
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tar%C3%AEkatname/189695>.